

Сергій Панишко

ПРО ГРОШОВУ ОЦІНКУ ДУБЕНСЬКОЇ МІСЬКОЇ

ВОЛОСТІ НА РУБЕЖІ ХІ—ХІІ СТОЛІТЬ

(ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ)

Літописна стаття за 1100 рік стосовно Дубна тривалий час використовувалась для ілюстрації першої писемної згадки про місто. Пізніше — як просторовий репер при реконструкції розмірів волості Давида. Разом з цим, надзвичайна інформативність літописного повідомлення про хід і результати князівського з'їзду в Увігичах сприяє його використанню для широкого кола різноманітних історичних реконструкцій, які, із залученням додаткових джерел, значно розширяють наші знання про реалії життя на Волині на зламі ХІ—ХІІ ст. Аналіз цього тексту дозволяє поставити питання, про встановлення грошової ціни Дубенської міської волості у той час та намітити шляхи його вирішення.

Таку можливість дає прикінцева частина повідомлення, де йдеться про матеріальне забезпечення Давида Ігоревича після позбавлення його Володимирського столу. Внаслідок тривалих консультацій князі повідомили Давиду своє рішення: «...ти сядь у Бужську [і] в Острозі; а Дубен і Чорторійськ — се тобі дає Святополк; а осе тобі дає Володимир двісті гривень, а Давид і Олег — двісті гривень» [2, с. 155].

У сформованому таким чином компенсаційному пакеті князю чітко визначаються дві основні форми внесків. Перша, територіальна — міські волості. Причому, у цій групі також виділяються дві підгрупи: Дубен і Чорторійськ, виділені Святополком Ізяславичем; та Бужськ і Острог, попередня належність яких не вказана, але є всі підстави вважати ці два міста такими, що і раніше належали Давиду Ігоревичу.

Не вдаючись у деталі локалізації цих міст, можна констатувати, що вони обіймали значну, очевидно, компактну територію нових володінь гнаного волинського князя. Важливим видається також їх тяжіння до поліських регіонів або екотонів. Своім

новим адміністративним центром Давид обрав Бужськ, що не виглядає випадковим, зважаючи на його роль як племінного центру бужан раніше, так і роль стольного міста окремого князівства пізніше. Зрештою, серед згаданих чотирьох міст Бужськ мав найбільший дитинець (1,4 га), який на рубежі ХІ—ХІІ ст. і являв собою осередок міського життя. Принагідно зауважимо, що така кількість міст наближалась до мінімальної величини, яка дозволяла функціонувати управлінським структурам на Русі у той час [6, с. 98].

Друга частина внесків була зроблена у грошовій формі — гривнями. Причиною цього, на думку автора, була відсутність спільного кордону володінь у «Руській землі» Володимира Мономаха та Давида і Олега Святославичів з новими володіннями Давида Ігоревича. Це міркування може використовуватись і як вагомий аргумент на користь прагнення тодішніх князів до формування компактних територіальних володінь.

Важливим питанням розмірів компенсаційних внесків руських князів Давиду Ігоревичу є встановлення їх співрозмірності, тобто, вони були приблизно рівними, чи пропорційними положенню давців у тодішній феодальній ієрархії. Нині навряд чи можливо вирішити це питання однозначно, але все ж висловлю кілька міркувань у плані постановки проблеми.

Опис грошової (гривневої) частини внесків вказує на їх зв'язок не стільки з особами князів, скільки з їх володіннями, окремими давньоруськими землями. Так Давид і Олег Святославичі, володарі Чернігівської землі, разом внесли 200 гривень, стільки ж, як і тодішній практично одноосібний власник співрозмірної Чернігівській Переяславській землі Володимир Всеволодович.

Що стосується встановлення

пропорційності територіальних внесків, то тут найбільш об'єктивним критерієм, яким можна оперувати нині, може стати розмір дитинців центрів згаданих волостей. Саме вони на рубежі XI—XII ст., як правило, виступали як укріплені осередки майбутніх феодальних міст. За виключенням Бужська, який мав дитинець площею 1,4 га [4, с. 165—166], всі вони були близькими за розмірами. Дитинець Острога мав площу 0,5 га [4, с. 171], Дубена — 0,5—1 га [5, с. 7], Чорторійська, зважаючи на діаметр городища у 100 м, близько 0,7 га.

Тобто, якщо обраний археологічний критерій об'єктивно відображає реалії того часу, то цінність залишених у власності Давида Ігоровича Бужська і Острога була цілком співставна з цінністю наданих йому Святополком Ізяславичем Дубена і Чорторійська. При цьому, за виключенням Бужська, три інші волості мали приблизно рівну ціну.

Виходячи з вищесказаного, можна сформулювати основну проблему у використанні наведеного фрагменту літопису з точки зору даної роботи: яким було ціннісне співвідношення земельної частки Святополка Ізяславича (Дубен і Чорторійськ) з грошовою Володимира Всеволодовича (200 гривень)?

Кратність внесків числу 2 (князі надали по 2 міста і по 200 гривень) може бути додатковим аргументом на користь приблизної рівності ціни їх вкладів. З огляду на цю пропорцію, середня вартість згаданих міських волостей могла складати близько 100 гривень.

Парадоксальність запропонованого висновку, а саме, відносно низька ціна Острога, Дубена і Чорторійська на рубежі XI—XII ст. у близько 100 гривень кожного, потребує свого пояснення, що цілком допустимо на етапі постановки проблеми. Навіть при умові геометричної прогресії у формуванні розмірів компенсаційних внесків князів, вона становила кілька сотень гривень, що було невеликою сумою у тодішньому масштабі цін [1, с. 279—308].

Надані Давиду Ігоровичу пункти в той час ще не були містами в повному розумінні слова, а лише йшли по шляху становлення як такі. На прикладі Луцького мікрорегіону автор встановив, що в XI — першій половині XII ст. тут існувало декілька господарських і, мабуть, адміністративних утворень площею до 500 квадратних кілометрів. Серед них, як окремі волості, згадані Луцьк і Шеполь [3, с. 160—164]. Мабуть, цю характеристику можна застосувати і до наданих Давиду Ігоровичу міст.

Таким чином, відносно низька грошова вартість більшості наданих Давиду Ігоровичу у 1100 році міст, у тому числі і Дубена, може свідчити про невеликі розміри цих волостей та низький рівень їх феодалізації. Очевидно, далеко не всі ресурси міської волості контролювались князівською владою. Разом з цим, чіткі уявлення про грошовий еквівалент територіального володіння на рубежі XI—XII ст. вказує на існування передумов для торгівлі землею вже на ранньофеодальному етапі розвитку Русі.

Джерела та література

1. Аристов Н. Промышленность древней Руси. С.-Пб., 1866. 334 с.
2. Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. К.: Дніпро, 1989. 591 с.
3. Панишко С.Д. Формування сільськогосподарської округи Луцька в давньоруський період // Археологічні дослідження Львівського університету / За ред. Р. Береста. Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка, 2004. С. 159—168.
4. Прищепя Б. А. Основні результати археологічних досліджень Волинських міст епохи Київської Русі у 1991—2010 рр. // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2012. Вип. 23. С. 327—344.
5. Пшеничний Ю. Л. Історична топографія Дубна і його округи в X—XVIII ст.: автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.04 Київ: Б.в., 2012. 17 с.
6. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. Киев, 1989. 254с.